

Körösényi András¹:

A plebiszciter vezérdemokrácia fogalma és fő jellemzői

A plebiszciter vezérdemokrácia (továbbiakban: PVD) fogalma zavarba ejtő, hiszen maga Max Weber, a fogalom megalkotója is a cezarizmus szinonimájaként ír róla. A cezarizmus ugyanis a 19. században pejoratív fogalommá vált, a fogalmat a bonapartizmus szinonimájaként használták, azaz erősen negatív konnotációval bírt.² A perszonalizált autokráciákat és az általános választójogot bevezető abszolutista rezsimeket értették rajta, ahol a hatalomra került vezető referendummal legitimálta uralmát³. A 20. század során sem változott a kép a Weber irodalomban: a Führerdemokratie fogalma folyamatos és éles kritikákat váltott ki. Részben ennek köszönhető, hogy a demokráciaelméletben és az általános politikatudományi irodalomban is fenntartásokkal kezelik és csak óvatosan alkalmazzák. Írásom célja Weber szövegei alapján értelmezni a PVD fogalmát, rekonstruálni azt, mint ideáltipikus modellt, és bemutatni analitikai hasznosságát.⁴

A plebiszciter vezérdemokrácia fogalma

Weber a PVD-t a következőképpen definiálja:

„A ‘népszavazáson alapuló demokrácia’ – a vezérelvű demokrácia legfontosabb típusa – (...) nem más, mint olyan karizmatikus uralom, amely az alávetettek akaratából levezetett és csak az ő akaratukból fönnálló legitimitás formája mögé rejtőzik.”⁵ Azaz, a plebiszciter (népszavazáson alapuló) vezérdemokrácia az autoritásnak az az altípusa, ahol a vezér uralmát tartalmilag karizmája, formailag népszavazás legitimálja. A PVD a weberi szövegekben a görög városállamokkal, majd a 19. század végi modern európai és észak-amerikai politikával kapcsolatban jelenik meg.

A PVD-t Weber a karizma fogalmára építi. A karizmatikus autoritás legfőbb sajátossága Weber szerint az, hogy – a tradicionális és a legális autoritással ellentétben – valamilyen különleges személyes képességen alapul⁶. A „nem mindennapi” karizmatikus képességekkel megáldott személyeket „vezérnek” tekintették⁷. A karizmatikus uralom rendkívüli vagy válsághelyzetben jelenik meg, és forradalmi jellegű⁸. Nem kötik a legális és/vagy tradicionális

¹ A szerző az MTA TK Politikatudományi Intézetének kutatója.

² Peter Baehr kimutatja, hogy Webernél a „cezarizmus a ’plebiszciter vezetés’ és a ’plebiszciter vezérdemokrácia’ fogalmaira lesz lefordítva, vagy velük lesz felcserélhető...” Lásd Peter Baehr, *Caesarism, Charisma and Fate. Historical Sources and modern resonances in the work of Max Weber* (New Brunswick and London: Transaction Publishers, 2008), 60-61.

³ Baehr, *Caesarism, Charisma and Fate*, 34-38.

⁴ Jelen munkában csak közvetve támaszkodom a vezérdemokrácia elméletének kortárs irodalmára, lásd például: Jeffrey Edward Green, *The Eyes of the People. Democracy in an Age of Spectatorship* (Oxford: Oxford U.P., 2010); Körösényi András. *Vezér és Demokrácia* (Budapest: L'Harmattan Kiadó, 2005); Jan Pakulski és Körösényi András. *Toward Leader Democracy* (London-New York-Delhi: Anthem Press, 2012).

⁵ Max Weber, *Gazdaság és Társadalom. 1. kötet.* (Budapest: KJK, 1987), 273.

⁶ Weber, *1. kötet*, 248.

⁷ Weber, *1. kötet*, 248.

⁸ Weber, *1. kötet*, 250.

normák, szabályok. A karizmatikus vezér új értékeket hirdet, új cselekvési normákat ír elő⁹. A karizma nem valamiféle „objektív” dolog, aminek a konkrét tartalma számítana, hangsúlyozza Weber, hanem „itt egyedül a lényeg, hogy ténylegesen hogyan ítélik meg a ’hívek’, a karizmatikus uralomnak alávetettek”¹⁰. „A karizma akkor érvényes, ha valamiképpen... beigazolódik, és ennek következtében az alávetettek szabadon ... elismerik.”, írja Weber¹¹. Ha a karizma beigazolódása elmarad, akkor az elismerés elillan, teszi hozzá Weber¹². Mivel a karizmatikus autoritás kialakulását válsághelyzet és rendkívüli képességű személy megjelenése generálja, és az túllép a fennálló jogi normákon és hagyományokon, a karizmatikus uralom meglehetősen bizonytalan lábakon áll. Éppen ezért hosszabb távon mind az úr, mind a tanítványok, a hívek és az uralomnak alávetettek érdekeltnek lesznek stabilizálásában, intézményesítésében. Egyaránt azt kívánják, írja Weber, hogy „a karizmát és az alávetettek karizmatikus boldogítását a rendkívüli alkalmak és a különleges személyek egyszeri, kívülről jövő, múlandó, tetszés szerint osztogatott kegyelmi ajándékából tartós mindennapi birtokká változtassák.”¹³. Ez a karizma mindennapivá válása, vagy rutinizálása.

Weber számos problémát vesz számba, amelyek a karizma mindennapivá válását előidézik. Közülük a legalapvetőbb az utódlás kérdése, amelynek megoldatlansága erősen megnöveli a karizmatikus uralom ingatagságát¹⁴. A karizmatikus autoritás/uralom rutinizálásának az a módja, amely témánk szempontjából bennünket érdekel, a karizma anti-autoriter (vagy másképpen: uralom-ellenes) értelmezése: az inkumbens formálisan demokratikus választások révén történő szelekciója. Ez az ugyanis, ami a plebiszciter vezérdemokráciát konstituálja¹⁵.

Felmerül azonban, hogy miként lehetséges a karizma megjelenése a modern, jogi és erkölcsi normák által szabályozott, racionálisan szervezett igazgatással rendelkező társadalmakban? És mi a magyarázata, hogy ha a karizma mindennapivá válása, intézményesülése hatására elhalványul, megszűnik, a PVD-ben mégis újjáéled, és megjelenik? Ha a „karizmának... az a sorsa, hogy a tartós intézmények kialakulásával egyre inkább háttérbe szorul”¹⁶, akkor miként marad fenn a plebiszciter/karizmatikus uralom, az inkumbens rendszeres választások révén történő szelekciójával és felhatalmazásával? Weber alapján egyedi vagy rendkívüli és strukturális tényezőket is számba kell vennünk a kérdés megválaszolásához. (1) Egyrészt az időnként előálló válság- és rendkívüli helyzetek „aktiválják” a karizmát¹⁷. (2) Másrészt, és ez a strukturális magyarázat, a választójog demokratikus kiterjesztése politikailag mozgósítja a „tömeget”, és kialakítja a politika plebiszciter jellegét (az USA-ban, Angliában, Németországban). Az a jelenség, hogy a politikai jelöltek közti választási küzdelem a tömegek szavazataiért folyik, demagóg és populista jelleget ad a politikának. A karizma (újra)megjelenése a plebiszciter tömegdemokrácia következménye, a plebiszciter demokrácia sajátossága.

⁹ Weber, *I. kötet*, 243.

¹⁰ Weber, *I. kötet*, 248.

¹¹ Weber, *I. kötet*, 248.

¹² Weber, *I. kötet*, 249.

¹³ Max Weber, *Gazdaság és Társadalom. 2/3. kötet* (Budapest: KJK, 1996), 215.

¹⁴ Weber, *2/3. kötet*, 217.

¹⁵ Weber, *I. kötet*, 271-273.; Weber, *2/3. kötet*, 215-217.

¹⁶ Weber, *2/3. kötet*, 226.

¹⁷ Weber, *2/3. kötet*, 227.

A plebiszciter vezérdemokrácia fő jellemzői

Weber összefüggően nem fejtette ki a PVD elméletét, inkább ideáltipikus fogalmakat alkotott és ezeket történeti példákkal illusztrálta. Az alábbiakban Weber írásai alapján próbálom rekonstruálni a PVD főbb jellemvonásait.

1. Az első a karizma központi szerepe: a PVD-t a karizmatikus vezér és az uralom karizmatikus legitimitása jellemzi. A tradicionális és a legális autoritással ellentétben a karizmatikus autoritás legfőbb sajátossága ugyanis az, hogy valamilyen rendkívüli személyes képességen alapul. Weber a karizma fogalmát a következőképpen határozta meg: „'Karizmának' nevezzük egy személyiség nem mindennapinak számító képességeit (...), amelyek miatt ezeket a személyeket természetfölötti vagy emberfölötti, vagy legalábbis sajátos, nem mindennapi, nem mindenki számára hozzáférhető erővel vagy tulajdonságokkal (megáldott) embereknek vagy isten küldöttének vagy példaképnek, s ezért 'vezérnek' tekintették.”¹⁸ A karizma hatalma a „kinyilatkoztatásba és a hősökbe vetett hiten” alapul, de lehet az alapja valamilyen különlegesen fontos megnyilatkozás, személyes küldetés vagy hősiességnek az uralomnak alávetettek részéről történő elismerése is¹⁹. A karizma fontos eleme a vezér által kinyilatkoztatott, jövőre irányuló vízió is. Weber hangsúlyozza, hogy a valódi karizma alapja nem valami objektív dolog, nem valami tárgyi értelemben vett konkrét tartalom. A karizma egy sajátos viszony, ami a karizmatikus uralmat gyakorló személy és az uralomnak alávetettek között jön létre: egyrészt valamilyen különleges képesség kinyilatkoztatásán alapuló uralmi (legitimitás) igény, másrészt e különleges kvalitásra hivatkozó uralom legitimitásának az uralomnak alávetettek részéről történő elismerése (akklamáció) jellemzi.

A PVD-ben kialakuló karizmatikus vezetésnek – az eredeti karizmával szemben – két fő sajátossága van. Az egyik, hogy a PVD a karizmatikus autoritás rutinizált, intézményesített változata. Noha a karizma mindennapivá válása a PVD-ben a tiszta karizma meggyengülését, eltűnését eredményezheti, a plebiszciter (demokratikus) választások strukturális okokból mégis a karizma újratermelését segíti elő. Minél inkább karizmatikus az uralom, annál inkább csak formalitás a hatalomgyakorlás demokratikus és legális jellege.

A PVD-ben létrejött vezetés másik sajátosságát az eredeti értelemben vett, és kinyilatkoztatáson alapuló karizmával szemben Weber szerint az adja, hogy „...nem más, mint olyan karizmatikus uralom, amely az alávetettek akaratából levezetett és csak az ő akaratukból fönnálló legitimitás formája mögé rejtőzik.”²⁰. A karizmatikus uralom tehát a demokratikus legitimitás formája mögé bújik: ezért kulcsfontosságú a karizmatikus vezér számára a választási győzelem. A plebiszciter vezér karizmája a választásokon a rivális pártvezérek legyőzésében manifesztálódik. A „választási csatatér diktátorának” (...) a politikai küzdelemben mutatott hősiessége válik a karizma alapjává. A PVD-ben így kapcsolódik össze az uralom karizmatikus és legális legitimitása.

¹⁸ Weber, *I. kötet*, 248.

¹⁹ Weber, *2/3. kötet*, 209-210.

²⁰ Weber, *I. kötet*, 273.

2. A PVD második fontos jellemvonása a plebiszciter jelleg. A plebiszcitum fogalmán Weber, kortársaihoz hasonlóan a közvetlen népi döntéshozatalt, a népszavazást érti²¹. A plebiszcitum igen/nem választást jelent, azaz a népszavazásra bocsátott javaslat vagy jelölt elfogadását vagy elutasítását. A plebiszcitum tehát formalizált, de tartalmi értelemben mégsem „szabad” választásokat jelent a liberális demokráciát megalapozó normatív demokráciaelméleti értelemben, hanem az uralmat gyakorló karizmatikus jegyekkel bíró személy, – vagy az ugyanilyen jegyekkel bíró „trónigénylő” – elismerését vagy elutasítását jelenti²². A plebiszciter vezetés jellemzője, hogy a vezér plebiszcitummal legitimálja uralmát²³. Weber tehát a plebiszcitumot a demokratikus formákat alkalmazó modern (rutinizált) karizmatikus uralom/autoritás egyik eszközének tekinti.

Weber élesen szembeállította az akklamáció (közfelkiáltás) és a választás fogalmát. Az akklamáció az (eredeti értelemben vett) karizma elismerését fejezi ki az uralomnak alávetettek részéről. A modern értelemben vett választásokon ezzel szemben a választójoggal rendelkező állampolgárok szabad választásokon választják meg képviselőjüket a jelöltek közül. A plebiszcitum közel áll az akklamációhoz, de azzal szemben formalizált, jogilag szabályozott eljárás.

A PVD-ben rutinizálódik a karizma, hiszen formailag szabad választások vannak, és a választást úgy fogják fel, mint az elismerés kifejezését. A választási győzelem legitimálja az uralmat, így demokratikus legitimáció alakul ki. A karizma eredeti formájához képest azonban megváltozik az elismerés jellege: az utólagos, akklamációval történő elismerésből itt választás révén történő előzetes elismerés, azaz demokratikus legitimáció lesz.²⁴ Míg a karizmatikus úr legitimitás-igényének alapja eredetileg nem mindennapi képességeiben és küldetésstudatában rejlik, amelyek megalapozzák az alávetettek morális kötelességét a karizma elismerésére, a PVD-ben a karizma a választásokon történő előzetes elismerése révén válik a legitimitás-igény alapjává. Weber ezt demokratikus legitimációnak tekinti. Csakhogy, és ez adja a PVD autoriter vonását, a formailag szabad választások tartalmilag hasonlatossá válnak a plebiszcitumhoz. Ugyanis ha az uralom valóban karizmatikus, a választások és a plebiszcitum közötti különbség elhalványul: azaz a formális választásból tartalmi értelemben plebiszcitum (népszavazás), a karizma utólagos elismerése lesz.

Weber a pártvezéreket tartja a plebiszciter vezérek leggyakoribb modern képviselőinek (például Gladstone vagy Lloyd George), de ilyennek tekinti Bonaparte Napóleont és III. Napóleont is, annak ellenére, hogy már csak a hatalom erőszakos megszerzése után fordultak közvetlenül a néphez és alkalmazták a plebiszcitumot hatalmuk legitimálására²⁵. Bonaparte

²¹ Baehr, *Caesarism, charisma and fate*; Green, *The Eyes of the People*, 22.

²² Weber, *2/3. kötet*, 219-221.

²³ Weber, *1. kötet*, 272.

²⁴ Weber a következőképpen fogalmazza meg a karizma rutinizálását: „a közösség részéről történő elismerést úgy fogják föl, mint ’választást’. A személyes karizmája folytán legitim uralkodó ekkor olyan úr lesz, aki az alávetettek kegyelméből uralkodik, akit az alávetettek (formálisan) szabadon választanak, tetszésük szerint emelnek hatalomra, és akit meneszthetnek is; ugyanúgy, ahogy a karizma elvesztése – illetve az, ha nem igazolódott be – már korábban is az eredeti legitimitás elvesztését vonta maga után” (én kiemelésem – K.A.) (Weber, *1. kötet*, 272.). Weber ezt nevezi demokratikus legitimitásnak.

²⁵ Weber, *1. kötet*, 272.

Napóleont, aki 1799-ben első konzuli címét, 1802-ben annak élethosszig tartó meghosszabbítását, majd 1804-ben császári címét is referendummal erősítette meg, Weber „tisztán népszavazással megválasztott karizmatikus” uralkodónak tekinti²⁶. III. Napóleon, akit 1848 végén a szavazatok háromnegyedével választottak meg Franciaország elnökévé²⁷, 1851-ben egy katonai államcsíny végrehajtása után ismét népszavazással – mégpedig általános választójog alapján lebonyolított plebiszcitummal – erősítette meg hatalmát.²⁸

A plebiszciter (karizmatikus) vezetés a plebiszcitum eszközét nem pusztán az utódlás intézményesített megoldására, azaz investitúra szavazásként, hanem eredeti értelmében, mint népszavazást is használja, – azaz közvetlenül a választókhoz fordul – a karizmatikus vezetés iránti odaadás kifejezésére, a vezér legitimitásának megerősítésére és demonstrálására. Ilyen volt III. Napóleon 1851-es népszavazása is, amit – miként fentebb láthattuk – Weber példaként említ. Weber példáihoz hozzátehetjük De Gaulle elnök későbbi népszavazásait is.²⁹ De Gaulle úgy fogta fel a plebiszcitumot, mint karizmatikus uralma előzetes elismerését vagy elutasítását, és az 1969-es népszavazás kudarcát követően³⁰ – ennek megfelelően – lemondott elnöki mandátumáról.

A napóleoni és a de gaulle-i példa jól mutatja a karizmatikus legitimitás lényegét, ami a karizmatikus vezér különleges képességeinek elismerésén nyugszik, jelen esetben azon, hogy hősies tettei mellett egy személyben képes a népakaratot megtestesíteni. A plebiszcitum a nép és a vezér közti közvetlen kapcsolat intézményes kifejeződése, mind a vezetők szelekciója (investitúra), mind pedig közpolitikai (népszavazási) kérdésekben. Utóbbi esetben a plebiszcitum annak megerősítésére szolgál, hogy a karizmatikus vezér a közpolitikai kérdésekben is a „nép hangján szól”, azaz „egy hullámhosszon” van a néppel. Összefoglalva, a PVD plebiszciter jellege azt jelenti, hogy (1) a politikai vezér a nép szavazatával legitimálja az uralmát, (2) plebiszciter eszközöket alkalmaz (pl. népszavazás) a tömegtámogatás megszerzéséhez és fenntartásához, és (3) éppen ez az anti-autoriter forma legitimálja az autoriter (karizmatikus) autoritást.

3. A PVD harmadik jellemzője, hogy kialakulása rendkívüli- vagy válsághelyzethez kötődik. Régi megfigyelés, hogy másfajta vezetőkre van szükség békeidőben (normál állapot), mint háború vagy válsághelyzet idején. Weber is ír a kettős fejedelemségről, amikor külön vezető tisztséget hoznak létre a békeidőkre, valamint a rendkívüli vagy háborús időkre³¹. A „tisztá” értelemben vett karizmatikus uralom megteremtése Weber szerint mindig valamilyen rendkívüli helyzet következménye: „minden rendkívüli esemény fellobbantja a karizmába

²⁶ Weber, 2/3. kötet, 250.

²⁷ Roger Price, *Napoleon III and the Second Empire* (London and New York: Routledge, 1997), 15.

²⁸ A plebiszcitumon a leadott szavazatok 92 százaléka támogatta hatalomra kerülését és reformjait. (Price, *Napoleon III*, 18.; 23.)

²⁹ 1958-ban az V. Köztársaság alkotmányának elfogadásáról, 1961-ben Algéria önkormányzatáról, 1962-ben az Algériáról kötött megegyezésről, és 1969-ben a Szenátus jogkörének szűkítéséről és az elnöki jogkör kiterjesztéséről került sor népszavazásra. (Vernon Bognador, „Western Europe – France”, in *Referendums around the World – The Growing Use of Direct Democracy*, szerk. David Butler és Austin Ranney (Washington D.C.: Publisher for the American Enterprise Institute, 1994), 48-49; 57.)

³⁰ William R. Nester, *De Gaulle's Legacy – The Art of Power in France's Fifth Republic* (New York: Palgrave Macmillan, 2014), 70.

³¹ Weber, 2/3. kötet, 227.

vetett hitet”, írja³². A kivételes helyzet rendkívüli, nem mindennapi képességű vezetőket és megoldásokat igényel. Csak különleges képességgel, hősiességgel lehet úrrá lenni a rendkívüli helyzeten, amikor a normális, megszokott rutin nem elegendő. A karizmatikus uralom, állítja Weber, „...abból a közös felindultságból születik, amelyet a rendkívüli vált ki az emberek egy csoportjából, illetve abból az odaadásból ered, amelyet az emberek egy csoportja a hősiesség iránt érez, függetlenül attól, hogy mi a tartalma a hősiességnek.”³³. A weberi logika alapján azt a tézist állíthatjuk fel, hogy minél inkább rendkívülinek tekintik az aktuális politikai helyzetet, annál könnyebben megjelenik a karizmatikus/plebiszciter vezér.

4. A PVD negyedik jellemzője a politika mindenekfölött álló primátusa és forradalmi jellege. Ennek gyökere, hogy a karizmatikus vezért nem kötik a tradicionális és racionális normák, hanem szuverén módon új értékeket, „új parancsokat hirdet, alkot, követel”³⁴. „A karizma birtokosa (...) azért élvez tiszteletet és autoritást, mert azt gondolják róla, hogy személyében olyan küldetést testesít meg, amely (...) forradalmasító, minden értékrangsort megfordító, szokáserkölcset, törvényt, és tradíciót felforgató jellegű.”³⁵. Az előző pontra visszautalva itt hozzátehetjük, hogy a válságnarratíva segít megalapozni a forradalmi politikát. A politika primátusa ilyenkor a joguralom, a bürokratikus szabályok és normák felett is érvényesül, azaz gyengíti, felbomlasztja a legális uralom alapjait. Az uralom önkényessé válik, de ezt az önkényességet a karizmatikus legitimáció eltakarja. Míg a tisztán karizmatikus uralom mindent átértékel,³⁶ a PVD-ben a legális legitimitás (uralom) ennek korlátot szab. Feszültség alakulhat ki a karizmatikus és a legális uralom között. A karizma következménye, hogy a politika primátusának a legális uralom és a bürokrácia sem állhat teljes mértékben ellen, de az uralom formailag legális legitimációja megköveteli, hogy a forradalmi politika pozitív jogi formát öltön. Gladstone vagy Lloyd George a parlamenti törvényhozás politikai kontrollja segítségével, III. Napóleon a nemzetgyűlés felosztatása után császári rendeletekkel kormányzott. Másképpen, a plebiszciter vezér parancsol a bürokráciának, de támaszkodik is rá, és nem számolja fel annak működését, a pozitivista értelemben vett jogszerűség fennmarad, legfeljebb kisebb vagy nagyobb mértékben átmenetileg megsérti, korlátozza azt.

5. Végül a PVD ötödik jellemzője a demagógia kulcsszerepe a politikai vezetők állampolgárok felé irányuló kommunikációjában. A honorácior parlamentek korszakával szemben egy modern demokráciában, ahol a választások néhány jelölt között a szavazatokért folytatott küzdelmét jelentik, a vezetés elkerülhetetlenül demagóg jellegűvé válik, állítja Weber. „Demokrácia és demagógia összetartozik”³⁷. A tömegdemokrácia kialakítása azt jelenti, hogy a politikai vezető már nem a honorácior elit körében bizonyított rátermettsége, illetve a parlamenti teljesítménye alapján lesz jelölt, hanem mert „...a demagógia eszközeivel

³² Weber, 2/3. kötet, 227.

³³ Weber, 2/3. kötet, 15.

³⁴ Weber, 1. kötet, 250.

³⁵ Weber, 2/3. kötet, 211.

³⁶ “A valódi karizmatikus uralom ennél fogva mindent átértékel, forradalmi módon viszonyul minden tradicionális és racionális normához, és szuverén módon megszegi a normákat: >>írva vagyon – én mégis mondom néktek<<...” (Weber, 2/3. kötet, 209.).

³⁷ Max Weber, *Economy and Society*, szerk. Guenther Roth and Claus Wittich (Berkeley: University of California Press, 1978), 1450.

elnyeri a tömegek bizalmát és személyébe vetett hitét”³⁸. A tömegdemokrácia így megváltoztatja a politikai vezetők párton belüli szelekciós mechanizmusát, a demagóg hatás lesz a vezér (jelölt) kiválasztásának az alapja, mert a „vezér személyiségének demagóg hatása” – másképpen, a karizmatikus személyiség – az, ami szavazatokat, és azon keresztül hatalmat szerez a pártnak³⁹.

A honorácior parlamenteket többé-kevésbé még jellemző racionális, tárgyyszerű hangvétellel és meggyőzéssel szemben a szónoklás a tömegek érzelmeire kíván hatni⁴⁰. „Minél inkább a tömeghatás a cél, (.....) annál mellékesebb jelentősége van a beszéd tartalmának”, állítja Weber⁴¹. A „szónoklás karizmáját birtokló demagógosz” közvetlenül a néphez szól. Az ő uralma jellemezte Weber szerint a periklészi demokráciát is, amelynek karizmatikus jellegét mi sem mutatta jobban, mint hogy a legfontosabb politikai tisztséget, a sztratégoszt, nem sorsolták, hanem választották⁴², de hasonló plebiszciter demokrácia jött létre a 19. század végi Nagy-Britanniában is. „A fennálló állapotokat nyugodtan nevezhetjük >>a tömegek érzelmeinek kihasználásán alapuló diktatúrának<<”, írja Weber⁴³.

Összefoglalás és konklúzió

Úgy vélem, hogy a fentiekben sikerült demonstrálni, hogy Weber írásaiban a témáról elszórva található rövidebb-hosszabb szövegrészekből rekonstruálható a PVD elmélete. Írásomban ennek vázlatát kívántam bemutatni. Az alábbiakban néhány összefoglaló megjegyzést szeretnék tenni, illetve szeretnék néhány következtetést megfogalmazni. Milyen eredményekre jutottunk?

A PVD rekonstrukciója alapján egyetérthetünk Peter Baehr⁴⁴ tézisével, amely szerint a PVD sajátosságát az adja, hogy a legitimitás formájában demokratikus, de tartalmában autoriter uralmat valósít meg. Mit jelent ez? Egyrészt azt, hogy a demokratikus formának olyan biztosítékai vannak, mint a választások jogi szabályozottsága, az állampolgárok egyenlő szavazati joga, de legfőképpen az, hogy a vezér uralmának legitimitása a nép akaratából vezethető le és a választásokon kifejezett előzetes felhatalmazás következménye⁴⁵. Másrészt ugyanakkor megállapíthatjuk, hogy az uralom legitimitásán túl – tartalmi értelemben – maga a hatalomgyakorlás is autoriter jellegű, ami a PVD fentebb vázolt öt fő karaktervonásának mindegyikében megnyilvánul. Az autoriter vonások megmutakoztak:

- (1) a vezetés karizmatikus mivoltában, a nem mindennapi személyes képesség tekintélyt teremtő minőségében;
- (2) a vezér plebiszciter módon történő választásában, azaz abban, hogy tartalmilag nem „szabad” választás történik, hanem akklamáció, jóváhagyás;

³⁸ Weber, *Economy*, 1451.

³⁹ Weber, *2/3. kötet*, 182., 183-185.

⁴⁰ Weber, *2/3. kötet*, 223-224.

⁴¹ Weber, *2/3. kötet*, 223.

⁴² Weber, *2/3. kötet*, 220.

⁴³ Weber, *2/3. kötet*, 186.

⁴⁴ Baehr, *Caesarism, charisma and fate*, 96-97.

⁴⁵ Weber, *1. kötet*, 271-272.

(3) a PVD létrejöttét generáló politikai helyzet rendkívüliségében, a kivételességében, amelyben a normák és az előre lefektetett szabályok érvényessége megszűnik, és ami lehetővé teszi a plebisciter vezér számára a rendkívüli, azaz önkényes (és ezért autoriter) politika igazolását;

(4) a vezér forradalmi politikájában, a politika primátusának érvényesítésében a hagyományokkal, normákkal és korábbi szabályokkal szemben, ami önkényes, voluntarista, és ezért autoriter hatalomgyakorlást eredményez;

(5) és végül a plebisciter vezér által alkalmazott – az értelem és tárgyyszerűség helyett az érzelmekre ható – demagógiában, amit eszközként használ a tömegek bizalmának elnyeréséért.⁴⁶

A PVD összefoglaló sajátosságaként emeltük ki, hogy a legitimitás formájában demokratikus, de tartalmában autoriter jellegű, és más tekintetben is egyszerre hordoz demokratikus és autoriter vonásokat. Mi ennek a jelentősége a politikaelmélet és a politikatudományi kutatások számára?

A PVD politikaelméleti jelentőségét először is az adja, hogy cáfolja a demokráciát és diktatúrát egymással élesen szembeállító konvencionális elméleti megközelítést. Hiszen a PVD-ben éppen a plebisciter választás, mint anti-autoriter forma teszi lehetővé, illetve ismeri el az autoriter uralmat – hiszen valakinek a megválasztásával hatalmi igényének elismerése történik⁴⁷.

Másodszor, a PVD nem illeszkedik sem a (liberális) demokráciák, sem pedig az autoriter vagy totalitárius diktatúrák rendszertípusába. A PVD jelentősége a komparatív rezsimkutatás számára abban van, hogy a demokratikus és autoriter elemek keveredéséből következően gyümölcsöző teoretikus-fogalmi keretet kínál a liberális demokrácia és az autoriter diktatúrák közti „szürke zóna”, illetve az ún. hibrid-rezsimek elemzésére.

Harmadszor, a PVD fontos sajátossága, amire a weberi elméleti megfontolások utalnak, hogy azt korántsem tekinthetjük egy ideiglenes, „átmeneti”, valamiféle politikusi devianciából vagy a politikai folyamatok valamilyen félresiklásából származó rezsimnek, miként például az ún. hibrid-rezsim irodalom egy része a tárgyat alkotó, a „demokratizálódás útján” megakadt vagy visszacsúszott rezsimekre (mint például Magyarországra és több kelet-európai országra) tekint. Weber ugyanis strukturális okokkal, a tömegdemokrácia logikájával magyarázza a PVD létrejöttét.

Negyedszer, könnyen belátható, hogy ha a PVD fogalmi kerete Weber számára alkalmas volt a 19-20. század fordulójának amerikai, brit, francia vagy német politika elemzésére, akkor ez indokoltá teszi alkalmazását a mai liberális demokráciák elemzésére is. Ennek indokoltságát növeli a pártok és a stabil szavazói viselkedés, továbbá az intézményekbe vetett állampolgári bizalom hanyatlása, a demokratikus politika növekvő perszonalizációja és az európai politika ún. prezidencializálódása.

⁴⁶ Weber olyan erősnek tekintette azt a hatást, hogy „plebiscitárius diktátorról” írt (Max Weber, „A politika mint hivatás”, in *Tanulmányok* (Budapest: Osiris, 1998), 186).

⁴⁷ Weber, 2/3. kötet, 223.

Végül, visszautalva a cezarizmus és a PVD fogalmát ért – írásom bevezetőjében említett – normatív kritikákra, meg kell jegyezni, hogy a PVD fő jellemvonásainak autoriter jellege sok szempontból erősíti ezek indokoltságát.

Hivatkozott irodalmak

Breiner, Peter. *Max Weber and Democratic Politics*. Ithaca and London: Cornell U.P., 1996.

Baehr, Peter. *Caesarism, charisma and fate. Historical sources and modern resonances in the work of Max Weber*. New Brunswick and London: Transaction Publishers, 1996.

Green, Jeffrey Edward. *The Eyes of the People. Democracy in an Age of Spectatorship*. Oxford: Oxford U.P., 2010.

Pakulski, Jan és Körösi, András. *Toward Leader Democracy*, London-New York-Delhi: Anthem Press, 2012.

Körösi, András. *Vezér és Demokrácia*. Budapest: L'Harmattan Kiadó, 2005.

Körösi, András és Illés, Gábor és Metz, Rudolf: „Contingency and Political Action: The Role of Leadership in Endogenously Created Crises”. *Politics and Governance* (ISSN: 2183-2463) 4 2 (2016): 91-103. Letöltve, 2016. szeptember 2. <http://www.cogitatiopress.com/ojs/index.php/politicsandgovernance/article/view/530>

Mair, Peter. „Populist Democracy vs. Party Democracy”. In *Democracies and the Populist Challenge*, szerk. Yves Mény–Yves Surel, 81-97. Palgrave, 2002.

Mommsen, Wolfgang. "Robert Michels and Max Weber: Moral Conviction versus the Politics of Responsibility". In *Max Weber and his Contemporaries*, szerk. Wolfgang Mommsen és Jürgen Osterhammel, 129. London: Unwin, 1987.

Nester, William R. *De Gaulle's Legacy – The Art of Power in France's Fifth Republic*. New York: Palgrave Macmillan, 2014.

Price, Roger. *Napoleon III and the Second Empire*, London and New York: Routledge, 1997

Bognador, Vernon. „Western Europe – France” In *Referendums around the World – The Growing Use of Direct Democracy*, szerk. David Butler és Austin Ranney, 47-61. Washington D.C.: Publisher for the American Enterprise Institute, 1994.

Walker, Mark Clarence. *The Strategic Use of Referendums: Power, Legitimacy and Democracy*. Basingstoke and New York: Palgrave, 2003.

Weber, Max. *Economy and Society*. Szerkesztette Guenther Roth and Claus Wittich. Berkeley: University of California Press, 1978.

Weber, Max. *Gazdaság és Társadalom. I. kötet*. Budapest: KJK, 1987.

Weber, Max. *Gesammelte Politische Schriften*. Tübingen: J.C.B.Mohr, UTB für Wissenschaft (Paul Siebeck), 1988.

Weber, Max. *Political Writings*. Szerkesztette Peter Lassman and Ronald Speirs. Cambridge: Cambridge University Press, 1994.

Weber, Max. *Gazdaság és Társadalom*. 2/3. kötet. Budapest: KJK, 1996.

Weber, Max: „A politika mint hivatás”. In *Tanulmányok*. Budapest: Osiris, 1998.